

Janja Čulig Suknaić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

jaculig@ffzg.hr

»Kad kokoš pomisli da je labud«: gradba diskursa putem dihotomizacije

Rad predstavlja primjer analize gradbe diskursa na društvenim mrežama putem parova leksema koji u tom diskursu nose suprotna značenja. Diskurs koji se ovdje analizira izgrađen je oko situacije u kojoj je bivša predsjednica Republike Hrvatske, Kolinda Grabar Kitarović, uspinjanjem na pozornicu Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu nakon predstave *Labuđe jezero* izazvala negodovanje dijela javnosti, što je dovelo do uporabe novih i kontekstno uvjetovanih parova leksema suprotnih značenja. Leksemi *kokoš* i *labud* u kontekstu ovoga diskursa poslužili su kao podloga za razvoj daljnje komunikacije njegovih sudionika koju odlikuje dihotomizacija pojmovnoga znanja kao odraza konteksta situacije, ali i konteksta kulture (Žic Fuchs 1991) u kojoj se diskurs razvio. Razumijevanjem antonimije u širemu smislu (Jones et al. 2012) kao značenjskoga odnosa koji izvire iz suprotstavljanja pojmova s obzirom na njihove stvarne ili prividne karakteristike, možemo objasniti kako i zašto su leksemi *kokoš* i *labud*, ali i drugi leksemi uporabljeni kao antonimi u predmetnome diskursu, dovedeni u odnos suprotnosti, iako nisu standardno ni konvencionalno primjer antonimije (Jeffries 2010, Jones 2002, Murphy 2003). Putem takvih parova leksema sudionici diskursa mogu uputiti snažne društveno relevantne poruke. Budući da je predmetni diskurs izrazito kulturološki specifičan, analiziran je s obzirom na pripadajuće mu pojmovne domene koje predstavljaju pozadinsko znanje njegovih sudionika (Sharifian 2011), ili makro-kontekst (Van Dijk 2009). Taj makro-kontekst potom služi za gradbu mikro-konteksta (Van Dijk 2009) putem dihotomizacije pojmova, odnosno leksema koji uobičajeno ne predstavljaju antonimiju (Jones et al. 2012). Ovakav primjer može nam približiti važnost odnosa suprotnosti u svakodnevnom diskursu, ali i njihov značaj u strukturi pojmovnoga sustava. Spoznaja da se čak i nekonvencionalizirani parovi leksema mogu dovesti u odnos suprotnosti ukoliko gradba diskursa to zahtijeva ide u prilog tezi da je antonimija u širemu smislu fleksibilan i kreativan značenjski odnos koji bi mogao rasvijetliti neke spone između jezika i uma.

1. Uvod

Naslov ovog rada citat je objave novinara Matije Babića koju je napisao na svom profilu društvene mreže *Facebook* 18. ožujka 2017. godine. Babić je hrvatski novinar i osnivač portala *Index.hr* koji se bavi istraživačkim novinarstvom, a članci koje

objavljuje su često kritike političke garniture u Hrvatskoj.¹ Sam Babić je aktivan član društvenih mreža, a njegov diskurs je uobičajeno kritičan, otvoren, ponekad i neprijateljski nastrojen prema svim oblicima struktura moći za koje Babić smatra da djeluju na štetu Hrvatske. Specifičan kontekst njegove objave koja je postala naslovom ovoga rada vezan je uz bivšu predsjednicu Republike Hrvatske, Kolindu Grabar Kitarović.² U ožujku 2017. godine u Zagrebu se održala premijera baletne predstave *Labuđe jezero* u Hrvatskom narodnom kazalištu. Dan nakon premijere, hrvatski su mediji prenijeli vijest o tome kako se Grabar Kitarović nakon izvedbe popela na pozornicu kazališta te poklonila publici zajedno s ansamblom, uzevši buket cvijeća koji je, kažu mediji, bio namijenjen primabalerini ili redatelju predstave. Medijski napisi o ovoj temi su uglavnom imali negativan pogled na ponašanje tadašnje Predsjednice, a među njima se našao i članak na portalu *Index.hr*, popraćen objavom njegova osnivača na svom osobnom *Facebook* profilu. Stoga je događaj u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu popraćen medijskim objavama postao kontekstom za gradbu različitih vrsta diskursa, jedan od kojih je i naš diskurs temeljen na dihotomizaciji.

Ovaj specifičan diskurs iskoristio je osobitosti baletnog umijeća, poput elegancije i visoke kulture, kako bi im suprotstavio ponašanje tadašnje Predsjednice, opisano kao njihova čista suprotnost – prosto, neelegantno i nepristojno. Negativne osobine bivše Predsjednice koje su mediji tada nastojali naglasiti postale su još naglašenije zahvaljujući gradbi suprotnosti s vrlinama koje kulturološki posjeduje baletna disciplina. Javni diskurs koji se razvio na ovu temu izgrađen je oko odnosa suprotnosti između novih i nekonvencionaliziranih parova leksema *kokoš* i *labud* te između kolokacija *labuđe jezero* i *krmačina kaljuža*, *guščja bara* i *tukino jezero*.

Implikacija je da dihotomizacija pojmova koji su kulturološki usvojeni te specifičan kontekst društvene situacije koja se spoznaje iskustvom omogućuje govornicima da izgrade diskurs na temelju nekonvencionaliziranih parova leksema suprotnih značenja, zahvaljujući gradbi suprotnosti na pojmovnoj razini. Dakle, dihotomizacija, čiji proizvod je antonimija, nije samo značenjski odnos koji se gradi između konvencionaliziranih parova leksema suprotnih značenja (Lyons 1977: 271), nego je mehanizam koji omogućuje gradbu suprotnoga značenja na spektru od visoko konvencionaliziranih do u potpunosti novih i kontekstno ovisnih parova leksema, ali i kolokacija koje u tim specifičnim kontekstima uporabe nose suprotna

1 Prije ulaznja u daljnji opis konteksta u kojemu je izgrađen predmetni diskurs, valja naglasiti da cilj ovoga rada nije rasprava o valjanosti ili nevaljanosti Babićeve objave, niti ponašanju Grabar Kitarović koje ona opisuje. Predmet ovoga rada je specifičan diskurs koji je proizašao iz specifične društvene situacije ožujka 2017. godine, te se kao takav i predstavlja. Autorica rada ovdje ne zauzima mišljenja i stavove o osobama koje su sudjelovale u izgradnji predmetnog diskursa, niti o trećim osobama koje su njegovim predmetom.

2 Bivša predsjednica Republike Hrvatske, Grabar Kitarović, u vrijeme objave predmetnog naslova bila je česta tema članaka portala *Index.hr*. Koliko je autorici poznato iz samih članaka, razlog brojnih kritika je bila nevoljkost Ureda Predsjednice da novinarima portala *Index.hr* ponudi objašnjenje o tome kako Predsjednica troši novac poreznih obveznika kojim se financira njezin Ured. Međutim, kao što smo već naveli, predmet ovoga rada nisu međusobni prijepori trećih osoba, nego samo diskurs koji je izrastao iz specifičnog konteksta uzrokovanog tim prijeporima.

značenja. Razumijevanje tih novih i kontekstno uvjetovanih antonima ovisi o zajedničkom znanju govornika o društveno kulturnom kontekstu kojemu pripadaju (Sharifian 2011: 4), o pojmovno/značenjskim strukturama koje u njemu djeluju, ali i o jezičnom sustavu kojega rabe u komunikaciji. Zajedničko znanje govornika neke društveno–kulturne zajednice potka je gradbi specifičnog konteksta koje je predmetom naše rasprave.

Upravo je pripadnost govornika zajedničkom društveno–kulturnom kontekstu omogućilo gradbu cijeloga diskursa na temelju jedne izjavne rečenice: »Kada kokoš pomisli da je labud«. Na temelju te rečenice iskrojena su daljnja 44 komentara u kojima sudionici rabe nekonvencionalizirane parove leksema suprotnih značenja povezanih u diskursnu cjelinu zahvaljujući zajedničkom znanju sudionika i mehanizmu dihotomizacije. Šire društvene implikacije ovakve jezične uporabe upućuju na snagu medijskoga diskursa da usmjeri javno mišljenje. Nadalje, sudionici mogu prisvojiti stavove pojedinih autora putem sudjelovanja u izgradnji diskursa jer je sam diskurs mjesto gdje se spajaju jezik i ideologija (Fairclough 1995: 73). Sudionici imitiranjem autorova mehanizma izgradnje diskursa preuzimaju autorove stavove o predmetu rasprave. Primjeri poput ovoga diskursa mogli bi nam pomoći u razumijevanju jednoga od načina na koji se diskurs gradi između više sudionika, koji su rabeći isti mehanizam izgradnje diskursa – dihotomizaciju – izgradili negativan portret jedne javne osobe, bez da su nužno za to imali osobno iskustvo.

Kako bismo objasnili sveze između izgradnje diskursa i pojmovnoga sustava njegovih sudionika, valja preuzeti kognitivno lingvistički teorijski okvir u onome dijelu koji nalaže da su jezik i značenje kontinuum, da su jezik i mišljenje neodvojivi i da je kultura govornika sastavni dio njegova usvajanja jezika, a samim time i pojmovnoga sustava kojega ogleda (Lakoff 1987, Langacker 1987, Žic Fuchs 1991). Nadalje, najznačajnija odlika našega diskursa je njegovo oslanjanje na dihotomizaciju putem koje sudionici grade nove i kontekstno ovisne parove leksema suprotnih značenja. Stoga valja sagledati suvremene opise značenjske suprotnosti – antonimije u širem smislu – koji se oslanjaju na temeljna načela kognitivno lingvističkoga pogleda na jezik (Jeffries 2010, Jones 2002, Jones et al. 2012, Murphy 2003).

Budući da se ovi novi antonimi grade u vrlo specifičnom društveno–kulturnom kontekstu, njihovu analizu valja ograditi karakteristikama upravo toga konteksta (Van Dijk 2008, 2009). Svaki diskurs je proizvod svojih sudionika, a svaki sudionik diskursa ovisan je o svom znanju o jeziku i znanju o svijetu (Fillmore 1976, 1977, Žic Fuchs 1991) koje proizlazi iz zajedničkoga znanja određenoga društva i kulture. Stoga pri analizi našeg primjera valja uzeti u obzir društvenu kogniciju (Jackendoff 2007: 145) i kulturnu kogniciju (Sharifian 2011: 5) kao mehanizme strukturiranja znanja pripadnika nekog društveno kulturnoga okvira.

Uz ovako postavljene teorijske okvire smatramo da je moguće predmetni diskurs opisati kao proizvod specifične kulture u određenom vremenu koji se oslanja na zajedničku sposobnost svojih sudionika da grade odnose značenjske suprotnosti između potpuno nekonvencionaliziranih parova leksema. Naš cilj se može podi-

jeliti na dva osnovna pitanja: 1) kako mehanizam dihotomizacije djeluje u zajedničkoj gradbi kulturno specifičnoga diskursa i 2) što takav diskurs drži na okupu i omogućuje njegovu interpretaciju od strane trećih osoba nesudionika? Pretpostavljamo da dihotomizacija omogućuje strukturiranje kulturno specifičnoga diskursa jer njegovi sudionici dijele temeljne pojmovno/značenjske odnose suprotnosti na temelju kojih mogu izgraditi nova suprotna značenja. Mehanizam dihotomizacije je jedinstven, a društveno–kulturna znanja omogućuju njegovu uporabu u uvijek novim kontekstima.

2. Metodologija

Zbog prirode materijala koji se ovdje analizira, valjalo je primijeniti metodu analize diskursa. Izvor diskursa je objava novinara Matije Babića na društvenoj mreži *Facebook* od 18. ožujka 2017. godine. Izjavu su komentirali 42 korisnika, ostavivši 44 komentara u obliku pisanog teksta i slikovnih objava (popularnih meme-ova i gif-ova), na taj način su izgradili zajednički diskurs. Nadalje, članci objavljeni na portalu *Index.hr*, ali i na drugim hrvatskim novinskim portalima, uzeti su kao pozadinsko znanje o događaju koji je predmetom našeg diskursa.

Analizom diskursa otkriveno je nekoliko novih, nekonvencionaliziranih parova leksema koji u tom diskursu nose suprotna značenja, ali i kolokacija koje se u diskursu rabe kao značenjska suprotnost. Svi parovi leksema suprotnih značenja temelje se na značenju naslova baletne predstave koja predstavlja kulisu za razvoj događaja koji je naposljetku postao predmetom našega diskursa: *Labuđe jezero*. Kolokacije koje se značenjski suprotstavljaju kolokaciji *labuđe jezero* u našem diskursu su *krmačina kaljuža*, *guščja bara* i *tukino jezero*. Osim uparivanja ovih kolokacija u antonimne cjeline, u diskursu se grade i parovi leksema suprotnih značenja izvedeni opet iz značenja naslova baleta. Tako se kao polazišni leksem uzima *labud* kojemu se u diskursu suprotstavljaju leksemi *kokoš*, *guska* i *krmača*. Nadalje, iz samih kolokacija koje su u diskursu dovedene u odnos značenjske suprotnosti dade se zaključiti da je iz polazišne kolokacije *labuđe jezero*, leksem *jezero* suprotstavljen leksemima *kaljuža* i *bara*.

Svi pojedinačni leksemi koji u našem diskursu predstavljaju parove antonima provjereni su u rječniku hrvatskoga jezika dostupnom na web stranici Hrvatskog jezičnog portala (zadnji pristup 19. lipnja 2020.), kako bi se pokazalo koja su značenja tih leksema verificirana u hrvatskome jeziku. Provjerom rječničkoga značenja utvrđeno je da leksemi *kokoš*, *guska* i *tuka* u hrvatskome jeziku nose konvencionalizirana pejorativna značenja za opis ženske osobe.³

3 Guska: 2. razg. pejor. glupa ženska osoba; glupača <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Tuka: 2. pren. pejor. glupa ženska osoba [glupa kao tuka]; glupača <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Kokoš: 2. žarg. pejor. glupa (ob. ženska) osoba koja puno priča <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

3. Rasprava

Kako bismo pristupili temi antonimije u vidu nekonvencionaliziranih parova leksema suprotnih značenja, moramo dihotomizaciju sagledati kao mehanizam koji se odvija na pojmovno/značenjskoj razini prvo, a tek potom na razini jezika u uporabi. Za ovakvo poimanje značenjskih odnosa suprotnosti valja kao temelj uzeti teorijski okvir kognitivne semantike, ali ne kao suprotan strukturalističkim shvaćanjima antonimije, već kao njihova nadogradnja.⁴ Temeljno razumijevanje antonimije u širemu smislu kakvo je postavljeno u okvirima strukturalističke semantike, ovdje je nadograđeno suvremenim kognitivno lingvistički usmjerenim pogledom na značenjske odnose suprotnosti.⁵

3.1 Leksički pojam kao inkarnacija jezičnog i pojmovnog znanja

Kognitivno lingvistički pogled na značenje općenito podrazumijeva spregu znanja o jeziku i znanja o svijetu. Jezik i znanje o jeziku promatraju se u sprezi sa znanjem o svijetu koje se ostvaruje jezično, a jezične su strukture te koje prenose određeno značenje u kojemu se pak ogleda znanje o svijetu (Cruse 1986, Fillmore 1976, 1977, Lakoff 1987, Langacker 1987, Žic Fuchs 1991, 2009). Znanje govornika veže se uz proces opojmljivanja koje je univerzalna sposobnost ljudske vrste, ali pojmovi koji su njegovim proizvodom su kulturno, društveno i povijesno određeni. Proces opojmljivanja iznimno je važan u opisivanju bilo kojeg značenjskoga odnosa budući da se takvi odnosi ostvaruju između leksema jezičnoga sustava, koji su pak neodvojivi od pojmova koje obilježavaju. Dakle, procesom opojmljivanja nastaju pojmovi koji nose značenje nekog leksema, poput leksema *labud* ili *kokoš*. Stoga je svaki leksem mjesto u kojemu dolazi do sprege znanja o jeziku i znanja o svijetu, što je Žic Fuchs (1991: 60) pokazala u svojoj reinterpetaciji značenjskoga trokuta Ogdena i Richardsa (1923). Prema toj reinterpetaciji, leksem ne predstavlja samo jezično znanje, već jezičnu inkarnaciju pojma kojega denotira. Iz tog razloga Žic Fuchs njega (1991: 60) naziva *leksičkim konceptom*:

»Ta izmjena također je u skladu s gledištem da je značenje osnovna podloga jezične komunikacije, drugim riječima uz leksički koncept bit će povezano i takozvano 'rječničko znanje'.« (Žic Fuchs 1991: 60)

Dakle, možemo reći da leksemi *kokoš* i *labud* zapravo predstavljaju leksičke koncepte, koje ćemo ovdje zvati *leksičkim pojmovima*, koji upravo u svojoj uporabi u našem predmetnom diskursu pokazuju širinu enciklopedijskoga znanja sudionika diskursa o značenju tih leksema. Isto možemo zaključiti i za kolokacije *labuđe*

4 Raffaelli (2004) obrazlaže da strukturalistička i kognitivna semantika nisu teorijski međusobno isključive. Naime, promatranjem kontinuiteta razvoja jezikoslovnih, ali i filozofskih promišljanja, autorica tumači da su ove dvije semantike zapravo komplementarne. Kognitivna semantika se stoga promatra kao slijed razvoja strukturalističke semantike.

5 Spoj postavki strukturalističke i kognitivne semantike za rasvjetljavanje jezičnih pojavnosti javlja se već u Žic Fuchs (1991) na primjeru glagola kretanja.

jezero, krmačina kaljuža, gušča bara i tukino jezero. Svaki od ovih leksema i kolokacija predstavlja sintezu jezičnoga i pojmovnoga znanja govornika koji su dijelom istog društveno kulturnog konteksta.

3.2 Društvena i kulturna kognicija

Način na koji čovjek spoznaje svijet oko sebe usko je vezan uz jezik koji usva-ja, i uz pojmove koji su usađeni u društveno kulturni kontekst njegova odrastanja. Kao ljudska bića, razvijamo se u okvirima svojih zajednica u kojima djelujemo kao društvena bića. To znači da je velik dio našeg cjelokupnog znanja o svijetu uvjetovan društvenom kognicijom (*social cognition*) – sposobnošću da razumijemo i sudjelujemo u društvenoj interakciji u kontekstu kulture i društvenih institucija: »An important domain of human nature is social cognition, our ability to understand and engage in social interactions in the context of culture and social institutions.« (Jackendoff 2007: 145) Samo opojmljivanje djeluje upravo na razini kulture i društva govornika (Sharifian 2011), što znači da govornici umiju komunicirati zahvaljujući zajedničkom pojmovnom znanju i zajedničkom jeziku:

»Human conceptualisation is as much a cultural as it is an individual phenomenon. Members of a cultural group constantly negotiate ‘templates’ for their thought and behaviour in exchanging their conceptual experiences. Often, complex cognitive systems emerge out of somehow concerted conceptualisations that develop among the members of a cultural group over time. Such conceptualisations give rise to the notion of cultural cognition.« (Sharifian 2011: 3)

Kulturna kognicija (*cultural cognition*) je još jedan vid onoga što znači biti čovjekom i članom nekog društveno kulturnog konteksta. Upravo zahvaljujući zajedničkome znanju o jeziku i znanju o svijetu govornici mogu sudjelovati u najrazličitijim oblicima komunikacije i graditi diskurs o nekoj društveno–kulturnoj temi specifičnoj za njihovu okolinu (Van Dijk 2009: 4–5), neovisno o tome pripada li taj diskurs virtualnoj komunikaciji ili onoj uživo.

Važnost društvene i kulturne kognicije je u činjenici da ljudska bića mogu u potpunosti djelovati jedino kao članovi neke društvene zajednice. Društva diljem svijeta znatno se razlikuju, ali ipak dijele jednu stvar – omogućuju strukturirani život svojim članovima koji žive u određeno vrijeme i koji govore određenim jezikom te koji djeluju u okvirima određenih kulturnih normi. Društvena kognicija je sposobnost usvajanja značajki određenih društvenih situacija te razumijevanja i djelovanja u društvenoj interakciji u kontekstu određene kulture i društvenih institucija (Jackendoff 2007: 145). Kultura i društvo čine nerazdvojivu cjelinu, a svaka takva cjelina ima sebi svojstvena pravila, običaje i tradicije, koji su proizvod povijesnoga razvoja, kontakta s drugim kulturama, vjerskih obilježja, ali i jezika. Tijekom vremena, svaka kultura razvija sustav vjerovanja.

Kao primjer uzmimo pojam *kokoši* u hrvatskom i engleskom jeziku. U hrvatskome jeziku leksem *kokoš* znači:

1. zool. a. domaća ptica (*Gallus*), uzgaja se radi jaja i mesa; kokoška b. (mn) red ptica (*Galliformes*) prilagođenih uglavnom životu na tlu (npr. trčke, prepelice, jarebice, purani, pauni, fazani, tetrijebi i dr.)⁶

U engleskome jeziku leksem *hen* znači:

1. a female chicken especially over a year old; broadly: a female bird; the female of various mostly aquatic animals (such as lobsters or fish)⁷

Obje definicije predstavljaju primarno značenje leksema za koje možemo vidjeti da se uglavnom podudara. Međutim, ako pogledamo sekundarna značenja, vidjet ćemo različitu društveno kulturnu opojmljenost. Tako u hrvatskome leksem *kokoš* nosi sljedeće sekundarno značenje:

2. žarg. pejor. glupa (ob. ženska) osoba koja puno priča⁸

U engleskome vidimo sljedeće sekundarno značenje leksema *hen*:

2. especially a fussy middle-aged woman⁹

Ova nam sekundarna značenja pokazuju da hrvatski leksem *kokoš* nosi izraženo pejorativno značenje za žensku osobu, dok njegov engleski ekvivalent ne pokazuje istu razinu pejorativnosti. Razlike u opojmljivanju *kokoši* ovise o ulozi životinje u društvu, kao i o percepciji njezinih osobina, osobito kada se one metaforičkim prijenosom počnu rabiti za opis čovjeka. Takve razlike u značenju proizlaze iz onoga što Sharifian (2011) naziva kulturnim opojmljivanjem (*cultural conceptualization*):

“Cultural conceptualisations are developed through interactions between the members of a cultural group and enable them to think as if in one mind, somehow more or less in a similar fashion. These conceptualisations are negotiated and renegotiated through time and across generations. Both inter-generational discourse and intra-generational discourse often reflect such negotiative processes. Discourse may be used as a tool for maintaining cultural conceptualisations through time.” (Sharifian 2011: 5)

6 Definicija preuzeta sa Hrvatskog jezičnog portala <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (zadnji pristup 19. lipnja 2020.)

7 Definicija preuzeta sa online verzije rječnika *Merriam-Webster* <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hen> (zadnji pristup 19. lipnja 2020.)

8 Definicija preuzeta sa Hrvatskog jezičnog portala <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (zadnji pristup 19. lipnja 2020.)

9 Definicija preuzeta sa online verzije rječnika *Merriam-Webster* <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hen> (zadnji pristup 19. lipnja 2020.)

Možemo reći da društvena i kulturna kognicija, koje djeluju zajedno, predstavljaju mehanizme razvoja znanja o svijetu. To znanje, sačinjeno od cjelovitoga pojmovnoga sustava pripadnika neke kulture, zajedno sa znanjem o jeziku tvori one makro–kontekste koji su potrebni za interpretaciju i proizvodnju najrazličitijih tipova diskursa (Van Dijk 2009). Van Dijk naglašava važnost pojedinačnog i osobnog iskustva govornika u interpretaciji komunikacije, ali isključivo u sprezi sa znanjima koja taj govornik dijeli s ostatkom svog društveno kulturnog konteksta:

“After all, contexts as mental models of relevant communicative situations are not just personal interpretations of situations, but are also based on socially shared understandings of time, place, participants and their roles and identities, relations of power, and so on”. (Van Dijk 2009: 25)

Stoga je jasno da razumijevanje društvene i kulturne kognicije i njezine uloge u izgradnji znanja o jeziku i znanja o svijetu jedino može dovesti do razumijevanja diskursa poput onoga koji je predmetom naše analize.

No, za potpunije razumijevanje predmetnoga diskursa, osobito u vidu novootvorene antonimije, valja još sagledati metaforičku komponentu značenja leksema koji su ovdje predmetom rasprave. Već smo napomenuli da naš predmetni diskurs rabi metaforička značenja leksema kokoš, guska, krmača i tuka kao značenjsku suprotnost leksemu labud, i da su ta prenesena značenja već i rječnički evidentirana – dakle, sastavnim su dijelom znanja o jeziku i svijetu sudionika diskursa. Međutim, komponenta koja ovdje nedostaje je poveznica između pojmovnog i uporabnog. Zašto sudionici našega diskursa rabe baš te lekseme u tim značenjima u gradbi antonimije? Odgovor na ovo pitanje može ponuditi teorija konceptualne metafore (Lakoff i Johnson 1980) i termin *zoosemija* koji je proizašao iz njezinih postavki. Kako navodi Milić (2013), termin *zoosemi* se rabi za lekseme koji denotiraju životinje u njihovim metaforičkim značenjima, osobito kada se ona referiraju na čovjeka, to jest njegove karakteristike. Važnost *zoosema* je u tome da omogućuju jednostavno i učinkovito referiranje na ljudske osobine u komunikaciji, osobito kada je riječ o pejorativnom značenju. »Zoosemi, osobito oni vezani uz domaće životinje, pokazali su se produktivnim komunikacijskim i kulturnim ‘instrumentima’.« (Milić 2013: 198) U našem predmetnom diskursu upravo je ovo komponenta koja omogućuje njegovo razumijevanje. Kada sudionici diskursa ne bi poznavali metaforička značenja leksema, gradba novih suprotnih značenja između njih ne bi bila moguća, a i sam bi diskurs imao bitno drugačije značajke. Izvor metaforičkih značenja ovih leksema je temeljna konceptualna metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA¹⁰, koja omogućuje vezanje leksema za životinje na ljudske karakteristike, a samim time i nastanak *zoosema*. Kreativnost komunikacije ovdje možemo pripisati upravo metaforičkim

10 Milić (2013: 200) ujedno objašnjava sljedeće: »Konceptualna metafora ŽIVOTINJE SU LJUDI odražava ljudsku potrebu za personifikacijom/antropomorfizacijom, tj. tumačenjem svijeta svođenjem na ljudsku razinu.«

značenjima leksema, to jest zoosemima. Dakle, naš predmetni diskurs se temelji na zajedničkom znanju o jeziku i svijetu njegovih sudionika, koje predstavlja njihov makro kontekst, i u sklopu kojega se nalaze znanja o metaforičkim značenjima leksema. Zahvaljujući zajedničkom znanju i mehanizmu metaforizacije, govornici na raspolaganju imaju alate za izgradnju mikro konteksta diskursa, u kojemu, na ovim temeljima, glavnu ulogu ima mehanizam dihotomizacije.

3.3 Dihotomizacija u svojstvu izgradnje diskursa

Naš predmetni diskurs, kao proizvod društvene i kulturne kognicije svojih sudionika, izgrađen je putem dihotomizacije. Levi–Strauss je 1963. godine naglasio da se ljudska društva često temelje na binarnim podjelama. Iste odlike pokazuje i naš diskurs, budući da su leksemi *kokoš* i *labud* dihotomizirani s obzirom na pozitivne i negativne društvene odlike sadržane u njihovim sekundarnim značenjima. Te se odlike mogu generalizirati na odnos između leksema *dobro* – *loše*. Kako bismo naučili što se u našoj kulturi i društvu podrazumijeva leksemom *dobro*, moramo ujedno naučiti i što se podrazumijeva leksemom *loše*. Čini se da suprotni leksemi, a samim time i suprotni pojmovi, igraju važnu ulogu u ljudskoj gradbi znanja. Jeffries (2010: 11) predlaže da »human beings may be programmed to structure their experience of the world in a binary manner», ali isto tako naglašava da se ne smije pretpostaviti da je ijedan dio svijeta koji kao ljudi spoznajemo inherentno uređen kao binarna suprotnost (Jeffries 2010: 11). To bi značilo da kao pripadnici određenih društveno kulturnih krugova, i kao govornici njima pripadajućih jezika, učimo o svijetu kroz prizmu značenjske suprotnosti, što je doista hrabra tvrdnja. No, neki primjeri jezične uporabe ipak pokazuju da bi ona mogla biti točna, barem do neke mjere. Tako Jeffries (2010) pokazuje da se značenjski odnosi suprotnosti često rabe kao mehanizmi strukturiranja diskursa novinskih članaka, i to često tako da govornici toga nisu niti svjesni. Kao primjere Jeffries izdvaja tri istraživanja britanskog novinskog tiska u rasponu od desetak godina, svako od kojih je vezano uz jednu društveno značajnu temu, kao što su, na primjer, parlamentarni izbori. Na ovom primjeru Jeffries (2010: 78) zaključuje da novinari iz različitih publikacija o istoj temi grade specifičan diskurs u kojemu pak grade nove parove antonima koji su izrazito kontekstno ovisni, a čija gradba ovisi o društveno–kulturnom znanju. Tako jedan trenutak u vremenu koji je društveno–kulturno značajan dovodi do konstruiranja slike o svijetu u tom kontekstu u vidu značenjske suprotnosti. Parovi koji iz njega proizlaze su npr. *real* – *superficiality*, *packaging* – *content*, koji nisu primjer konvencionalizirane antonimije, već su diskursno specifični. Sami diskurs temeljen na takvoj kontekstno ovisnoj značenjskoj suprotnosti se perpetuira i gradi dok predmetna situacija u društvu traje:

»Readers interpret unconventionally paired words and phrases as opposites in the context of one or more of the standard triggers. The resulting un-

conventional opposites are understood in relation to specific conventional opposites and the general concept of oppositeness in the language spoken (possibly some of this is a universal feature of human language).« (Jeffries 2010: 84)

Dakle, sudionici diskursa, bilo da ga grade ili samo prate, razumjet će novonastale parove, poput spomenutih *packaging – content*, kao antonimne jer im to omogućuje znanje o jeziku i znanje o svijetu, sastavni dio kojega je znanje o značenjskoj suprotnosti. Novonastali parovi antonima bit će razumljivi u tom diskursu jer sudionici, u ovom slučaju čitatelji, razumiju makro–kontekst i mikro–kontekst u kojemu se on gradi. Za naš je predmetni diskurs važno naglasiti da Jeffries napominje da se ovakav tip gradbe značenja, u smislu značenjske suprotnosti, može naći u različitim tipovima diskursa, a ne samo u novinskim člancima. »... the same kinds of meaning–construction appear to be used in political news reporting as in other text–types and genres, and the same general kinds of effect may be hypothesized.« (Jeffries 2010: 86) Stoga možemo zaključiti da je i naš predmetni diskurs primjer ovakve uporabe antonimije kao jednoga od načina strukturiranja znanja koje proizlazi iz društveno–kulturnog konteksta govornika, koje je pak ovisno o različitim makro i mikro kontekstima. Prema tome se gradba diskursa putem mehanizma dihotomizacije ovdje razumije kroz objašnjenje antonimije u širem smislu kao operacije gradbe kontekstno osjetljivog značenjskog odnosa suprotnosti između već konvencionaliziranih, ali i nekonvencionaliziranih parova leksema, koji prenose izrazito društveno specifičnu poruku. Opis antonimije u engleskome jeziku Jonesa i suradnika (2012) predstavlja ovaj značenjski odnos kao gradbu suprotnoga značenja na pojmovnoj razini, a ovdje smatramo da upravo takav pogled jedini može pobliže objasniti razvoj našeg predmetnog diskursa, u kojemu leksem *labud* dobiva antonime *kokoš*, *guska* i *tuka*, a kolokacija *labuđe jezero* antonime *krmačina kaljuža*, *guščja bara* i *tukino jezero*. Prisjetimo se da je i Jeffries (2010) u svojim istraživanjima slučaja pronašla nekonvencionalizirane primjere antonimije u formi individualnih leksema poput *packaging – content* ili *aloof – human*, ali i cijelih fraza poput *politicians as soap powder – parties as vehicles for informed debate*. Ponavljamo da su ovakvi antonimi u širem smislu proizvod društveno kulturno uvjetovanog znanja.

Društveno kulturno uvjetovano znanje o jeziku i o svijetu je u našem predmetnom diskursu primijenjeno za vrlo specifičan kontekst, i u vrlo specifičnome trenutku, u kojemu javna osoba koja obnaša javnu dužnost biva prikazana u izrazito negativnome svjetlu. Gradba suprotnoga značenja između leksema *labud – kokoš*, *labud – guska* i *labud – tuka*, te između kolokacija *labuđe jezero – krmačina kaljuža*, *labuđe jezero – tukino jezero* i *labuđe jezero – guščja bara* temelji se na makro–kontekstu koji je dijelom društveno kulturnoga konteksta u kojemu je sam diskurs nastao.

Znanje o leksemima koji se ovdje dovode u značenjski odnos suprotnosti ovisi o njihovoj individualnoj uporabi u drugim kontekstima te o njihovim značenjskim domenama. Takvo šire znanje o leksemima, to jest znanje o njihovim primarnim i

sekundarnim značenjima, može se razumjeti kao onaj okidač (*trigger*) koji Jeffries (2010: 84) spominje kao preduvjet za gradbu kontekstno ovisne antonimije. U tome smislu se znanje o leksemu *labud* i o leksemu *kokoš* znatno razlikuje, ali istovremeno pojmovi koje ti leksemi denotiraju pripadaju značenjskoj domeni ptica. Samim time su karakteristike koje moraju zadovoljiti da bi bili antonimi zadovoljne, budući da pripadaju istoj pojmovno/značenjskoj cjelini, unutar koje se između njih gradi zamišljena granica suprotnosti. S jedne strane granice je leksem *labud*, koji označava nešto pozitivno, a s druge je strane *kokoš*, *guska* ili *tuka*, koje označavaju nešto negativno. Generalizacija na pozitivno–negativno predstavlja okosnicu znanja o suprotnosti koja se potom primjenjuje na diskurs. Sama gradba značenjske suprotnosti između ovih leksema ovisi dakako i o iskustvu govornika o njihovoj uporabi. Kao što smo vidjeli, leksemi *kokoš*, *guska* i *tuka* u prenesenom se značenju rabe za označavanje ženske osobe koja je nespретna, nepristojna i pomalo glupa; leksem *krmača* se u prenesenom značenju pejorativno rabi za žensku osobu koja je pretiła, prljava i nekulturna; nasuprot tomu, leksem *labud* se uobičajeno ne rabi u prenesenom značenju za opis ženske ili muške osobe.

Osim ovih leksema, valja pogledati konvencionalizirana značenja leksema *jezero*, *kaljuža* i *bara*. Leksemi *kaljuža* i *bara* u svojim izvornim značenjima denotiraju vodu koja je djelovanjem prirodnih sila postala nečistom i koja uglavnom ne zauzima veliki prostor.¹¹ Voda u kaljuži i u bari je mutna i blatna. Nasuprot tomu, *jezero* je čisto i bistro, i taj se leksem ne rabi u prenesenom značenju za negativni kontekst u kojemu se neki događaj odvija.

Stoga možemo reći da se u našem diskursu grade dvije slike koje se značenjski suprotstavljaju. Prva je slika lijepog labuda koji elegantno klizi po površini jezera. Ta se slika metaforički prenosi na balerine koje se elegantno kreću po pozornici kazališta. Druga je slika krmače koja se valja u blatnoj kaljuži, ili pak guske koja nezaprapno udara krilima po površini mutne bare, a koja se opet metaforički prenosi kao pejorativni opis bivše Predsjednice koja se uspinje na pozornicu kazališta. Značenjska suprotnost koja se ovdje gradi temelji se na pojmovnom sustavu govornika koji uključuje znanje o labudovima kao i znanje o svojstvima koja bi predstavljala njihovu suprotnost. Dakle, riječ je o makro–kontekstu koji je društveno i kulturno uvjetovan. Gradba suprotnoga značenja ovdje ovisi o sposobnostima govornika da uvide sličnosti i razlike između pojmova s obzirom na zajedničko znanje o svijetu, ili makro–kontekst, te ih iskažu leksemima ovisno o zajedničkome znanju o jeziku, gradeći na taj način mikro–kontekst svojega diskursa. Pogledajmo i dva isječka iz samoga diskursa:

11 Kaljuža: tlo puno kala, blata, žitka masa blata i vode; kaljuga. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e15mXRA%3D (zadnji pristup 20. lipnja 2020.)

Bara: voda koja se zadržava u udubljenju na površini zemlje, bez stalnog izvora napajanja; lokva.

Riječ *bara* etimološki dolazi od grčke riječi za *blato*. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFliXA%3D%3D (zadnji pristup 20. lipnja 2020.)

Slika 1

Slika 2

Ovdje ćemo izdvojiti primjere prikazane na slikama.

Slika 1 prikazuje sljedeće primjere antonimije:

Naslov: Kad kokoš pomisli da je labud

Korisnik 1: tukino jezero

Korisnik 2: misliš gica

Korisnik 3: kрмаčina kaljuža

Korisnik 4: dakle nije ovaj put bila predstava labuđe jezero nego guščja bara

Korisnik 5: ili kad guska zaluta na labuđe jezero

Slika 2 prikazuje sljedeće primjere antonimije:

Korisnik 6: (šalje poveznicu na *Wikipediju* stranicu o guskama)

Korisnik 7: (šalje *meme* u kojemu su četiri balerine na pozornici, jedna od kojih je kokoš)

Možemo vidjeti da se značenjska suprotnost ovdje temelji na polazišnome znanju o leksemu *labud* koji se potom razlaže na svojstva kojima se traže suprotnosti u drugim leksemima, u skladu s društveno kulturno usvojenim znanjima o tim leksemima i pojmovima. Svaki sudionik predmetnog diskursa svojim je komentarom pokazao da može iskazati suprotnost pojmu *labud* određenim svojstvima koja su njemu najizraženija – nekima je fokus na čistoći, odnosno bjelini labudova perja, zbog čega mu suprotstavljaju krmaču u kaljuži. Tako 'korisnik 3' na naslov objave ostavlja komentar »krmačina kaljuža«, što se gradi kao značenjska suprotnost labuđem jezeru. Drugima je fokus elegancija labuda kojoj suprotstavljaju nezgrapnost kokoši. I sam naslov nedvosmisleno postavlja ovu suprotnost, a na nju se nadovezuje i 'korisnik 7' koji u svom komentaru ostavlja *mime* u kojemu je jedna balerina prikazana kao kokoš. Osim toga, vidimo da 'korisnik 1' odmah ispod naslova ostavlja komentar u kojemu labuđem jezeru suprotstavlja sintagmu »tukino jezero«. 'Korisnik 4' pak vrlo jasno gradi značenjsku suprotnost između sintagmi *labuđe jezero* i *gušča bara* uporabom antonimijske konstrukcije¹² 'ovaj put nije bila predstava labuđe jezero nego gušča bara'. Ono što omogućuje sudionicima da izgrade zajednički diskurs, i da se međusobno u potpunosti razumiju unatoč različito fokusiranim antonimima, je zajedničko znanje o jeziku i znanje o svijetu koje imaju kao pripadnici istog društveno kulturnog konteksta. Iako je ovdje riječ o drugačijemu tipu diskursa (društvene mreže), poveznica s mehanizmom dihotomizacije vidljivim u slučajevima koje je izdvojila Jeffries (2010, novinski diskurs) je očita – zajedničko znanje sudionika o makro–kontekstu omogućuje gradbu mikro–konteksta na temelju značenjske suprotnosti.

Bez obzira na to što su antonimi upareni u ovome diskursu novi, kreativni i nekonvencionalizirani, pojmovi koje oni označuju su dijelom konvencionaliziranoga znanja zajednice govornika koja gradi ovaj diskurs, omogućujući razumijevanje i nadovezivanje komentara. Stoga sudionici diskursa ne stvaraju nove pojmove ili značenjske domene, već se oslanjaju na postojeće zajedničke pojmove i značenjske domene kako bi stvorili nove sveze između njih, i to temeljem njihovih suprotnih značenja – dihotomizacijom. Važno je naglasiti da u ove novoizgrađene odnose suprotnosti ne ulaze sva svojstva, odnosno znanja o pojmovima *labud*, *kokoš*, *guska*, itd., nego samo ona njihova svojstva koja su relevantna za mikro–kontekst diskursa koji se gradi. Svojstvo relevantnosti proizlazi iz učinka konteksta na govornike i na diskurs u kojemu sudjeluju, a bez prepoznavanja učinka konteksta na diskurs, neće doći ni do razumijevanja između njegovih sudionika: »The notion of contextual effect helps describe these two essential properties of utterance comprehension: comprehension involves the joint processing of a set of assumptions, and in that set some assumptions stand out as newly presented information being processed

12 Termin *antonimijska konstrukcija* odnosi se na sintaktička okruženja u kojima se konvencionalno pojavljuju parovi antonima u jezičnoj uporabi, a koja se mogu jasno prepoznati (npr. 'X ili Y', 'ne X nego Y'). Ovaj teorijski segment obrađen je u autoričinoj doktorskoj disertaciji (*Antonimija kao pojmovna kategorija značenjske suprotnosti u engleskome i hrvatskome jeziku*).

in the context of information that has itself been previously processed.« (Sperber i Wilson 1986: 118–119)

Stoga, sudionici našega diskursa prepoznali su one informacije o diskursu koje zahtijevaju nadogradnju zahvaljujući zajedničkom kulturno uvjetovanom znanju. To je znanje omogućilo prepoznavanje relevantnih dijelova diskursa: »We assume that people have intuitions of relevance: that they can consistently distinguish relevant from irrelevant information (...) intuitions of relevance are relative to contexts, and there is no way of controlling exactly which context someone will have in mind at a given moment.« (Sperber i Wilson 1986: 119)

Prema spoznajama Wilsona i Sperber, sudionici diskursa intuitivno procjenjuju koji dio diskursa je relevantan i koji će se dalje razvijati, i što je važnije, taj se razvoj odvija spontano. Stoga je i naš predmetni diskurs proizvod spontane jezične produkcije u kojoj sudionici intuitivno određuju koje će kombinacije leksema biti uspješne i relevantne za daljnji razvoj diskursa. Tako je u našem diskursu leksem *labud* prizvao lekseme *kokoš*, *guska*, *tuka* i *krmača* kao svoju suprotnost prema relevantnom znanju o jeziku i znanju o svijetu korisnika 1, 3, 4, 5, 6 i 7, dok je sintagma *labuđe jezero* prizvala sebi u tom kontekstu suprotne sintagme *guščja bara*, *tukino jezero* i *krmačina kaljuža*.

Sudionici našega diskursa su intuicijom prepoznali znanja koja moraju upotrijebiti kako bi nastavili graditi započeti diskurs prema uzorku kojega je zadao prvi autor rečenicom »kada kokoš želi biti labud.« Ovi leksemi denotiraju vrste ptica koje su po brojnim svojstvima slične, ali među njima ipak postoje razlike koje uvelike proizlaze iz uloge koju imaju u određenom društvu, što vidimo i iz izbora 'korisnika 6' da umjesto pisanoga komentara diskursu doda poveznicu na *Wikipediju* stranicu o guskama. Iz uloga koje su dodijeljene životinjama u društvu proizlaze i ona svojstva koja su relevantna za izgradnju našega diskursa. A sama svojstva koja neko društvo pripisuje bićima i pojavama ovise o konvencionaliziranoj interakciji s tim bićima i znanju koje se gradi na temelju iskustva iz te interakcije. S obzirom na takvo društveno i kulturno uvjetovano znanje, možemo reći da *labud* ima pozitivna svojstva, dok *guska*, *kokoš*, *tuka* i *krmača* dobivaju negativna svojstva, koja se u hrvatskoj kulturi konvencionalizirano rabe u prenesenom značenju za pejorativni opis žene, kao što smo vidjeli iz rječničkih natuknica, i kao što je razvidno iz primjera komentara iz našeg diskursa. Stoga, unatoč činjenici da leksemi *labud* i *kokoš* denotiraju pojmove koji dijele brojne sličnosti s obzirom na svoju biološku određenost, oni se u našem predmetnom diskursu rabe kao antonimi zahvaljujući svojstvima koja su konvencionalizirano dijelom njihova opisa u hrvatskoj kulturi, a koja su suprotnoga značenja.

Osvrnemo li se na kolokacije koje čine drugi dio naše analize, zamijetit ćemo isti uzorak gradbe suprotnoga značenja. U predmetnom diskursu je kolokacija *labuđe jezero* značenjski suprotstavljena kolokacijama *krmačina kaljuža*, *guskina bara* i *tukino jezero*. Tako 'korisnik 1' na naslov objave komentira »tukino jezero«, 'korisnik 3' »krmačina kaljuža«, a 'korisnik 4' piše da »nije bila predstava labuđe je-

zero nego guščja bara«. Ovi parovi kolokacija suprotnih značenja također pokazuju utemeljenost u društveno–kulturnom znanju sudionika diskursa. Balet *Labuđe jezero*, čiji naziv predstavlja i okosnicu gradbe značenjske suprotnosti u našem diskursu, smatra se jednim od najljepših baleta ikada napisanih. Odlike baletne izvedbe su elegancija i gracioznost, a sama umjetnička forma baleta pripada visokoj kulturi. Ovo je važno jer predstavlja značajan dio makro–konteksta koji omogućuje gradbu suprotnosti između nekonvencionaliziranih parova kolokacija. Odlike baletne izvedbe dio su iskustvenosti i znanja o svijetu koje se ogleda u znanju o jeziku govornika koji su izgradili naš predmetni diskurs. Dakle, *labuđe jezero* kao kolokacija otvara značenjske domene baleta, visoke kulture, elegancije, itd., koje su dijelom znanja proizašlog iz kulturne i društvene kognicije sudionika diskursa. Kulturno uvjetovane predodžbe vezane uz kolokaciju *labuđe jezero* tvore temelj za razumijevanje antonimije koja se u našem diskursu izgradila. Odabir leksema koji predstavljaju antonime *labuđem jezeru* ovisi isključivo o kulturno uvjetovanim predodžbama vezanima uz tu kolokaciju. Sudionici diskursa biraju ona svojstva predodžbe koja su najrelevantnija za opis događaja i njima suprotstavljaju opet ona svojstva koja su relevantna, a suprotna svojstvima *labuda* i *labuđeg jezera*. Nadalje, odabir leksema *kokoš*, *guska* i *tuka* kao antonima leksema *labud* ovisi o metaforičkome značenju tih leksema koje je konvencionalizirano u hrvatskoj kulturi, a koje proizlazi iz društvene i kulturne kognicije temeljene na iskustvenosti i znanju o jeziku i svijetu. Prisjetimo se samo da je ovdje riječ o zoosemima koji su izravno vezani uz čovjekovo iskustvo s (osobito domaćim) životinjama.

Metaforička značenja leksema *kokoš*, *guska* i *tuka* te *krmača* u svom pejorativnom značenju preuzeta su za opis ponašanja bivše predsjednice Grabar Kitarović kako bi se naglasila njezina suprotnost onomu što je vezano uz kulturno uvjetovanu predodžbu baleta *Labuđe jezero*, i kako bi ju se prikazalo u negativnome svjetlu. Jeffries (2010: 30) naglašava da su ovakve nekonvencionalizirane sveze između leksema kontekstno izrazito relevantne, ali da su istovremeno vremenski ograničene, budući da djeluju samo u trenutnome kontekstu jezične uporabe. To znači da značenjska suprotnost koja djeluje u našem diskursu ne mora nužno djelovati u nijednom drugom kontekstu jezične uporabe, u nijednom drugom vremenu.

Značenjska suprotnost između leksema *labud* i *labuđe jezero* s jedne strane te *kokoš*, *krmačina kaljuža*, *guščja bara* i *tukino jezero* s druge strane, predstavlja usporedbu naizgled nepovezanih pojmova koji stupaju u odnos suprotnosti na temelju svojih pozitivnih i negativnih, dodat ćemo društveno–kulturno uvjetovanih, konotacija (Jeffries 2010: 35). Gradba značenjske suprotnosti na ovaj način služi razumijevanju samoga diskursa jer novostvoreni antonimi sadrže značenja koja su poznata sudionicima diskursa (Jeffries 2010: 40). To znači da sudionici diskursa prizivaju ona značenja koja su vezana uz uporabljene leksičke jedinice, a koja su relevantna za njegovo razumijevanje. Jeffries (2010: 90) predlaže da razumijevanje tih novih suprotnih značenja ovisi o mehanizmu gradbe suprotnosti (*construal of opposition*), koje podrazumijeva 1) da čitatelj interpretira nekonvencionalizirane

parove leksema kao značenjski suprotne u kontekstu poznatih okidača i 2) da se ti nepovezani parovi leksema suprotnih značenja razumiju u odnosu na već poznate parove antonima koji su dijelom predodžbenog spektra izazvanog novim antonimima.

U slučaju našega diskursa, konvencionalizirani parovi antonima koji omogućuju uparivanje novih antonima bi bili *dobro – loše, graciozno – negraciozno, elegantno – neelegantno, mršavo – debelo, pristojno – nepristojno*. Prema Murphy (2003: 10–11) se ovakvi slučajevi značenjske suprotnosti mogu podijeliti na kanonske i nekanonske parove. Nekanonski parovi su nekonvencionalizirani parovi leksema suprotnih značenja koji su kontekstno ovisni i čija su značenja specijalizirana. Ovdje valja naglasiti da je svako uparivanje leksema u značenjsku suprotnost zapravo arbitraran čin jezične zajednice koji se temelji na konvenciji koja pak proizlazi iz jezične (Jeffries 2010: 111). Prema tome se čak i leksemi sličnih značenja mogu dovesti u odnos značenjske suprotnosti ako kontekst jezične uporabe to dozvoljava. Ako dva leksema dijele neke značenjske komponente, kontekst jezične uporabe može dozvoliti gradbu suprotnosti između tih dvaju leksema ako se pronađe barem jedna komponenta koju ta dva leksema ne dijele, dakle prema kojoj se razlikuju. Tada ta jedna značenjska komponenta postaje temeljem gradbe značenjske suprotnosti između njih; ona postaje istaknuta i relevantna za diskurs u kojemu ta dva leksema postaju nekonvencionaliziranim antonimima.

Uzmemo li kao primjer naš par *labud – kokoš*, vidjet ćemo upravo takvu gradbu suprotnosti na djelu. Labud i kokoš su ptice koje imaju krila, perje i kljunove te liježu jaja. Međutim, konvencionalizirane predodžbe o pojmovima koje ovi leksemi denotiraju omogućuju gradbu suprotnosti između njih na temelju jednog razlikovnog obilježja (npr. labudovi mogu letjeti i kreću se graciozno dok kokoši ne lete i ne kreću se graciozno). Stoga leksemi koji ne pripadaju konvencionaliziranim, ili kanonskim antonimima, mogu ući u odnos značenjske suprotnosti u kojemu se naglašava njihov potencijal da budu suprotni, i to u vrlo određenom kontekstu jezične uporabe (Jeffries 2010: 112).

Dakako da razumijevanje nekonvencionalizirane značenjske suprotnosti ovisi o sudionicima diskursa u kojemu se ona rabi, i o njihovoj sposobnosti da interpretiraju kontekst uporabe onako kako je zamišljen – prepoznajući njegova relevantna svojstva – i sudjelujući u izgradnji zajedničkog mikro–konteksta. U ovomu smislu se možemo pozvati na Griceovo (1975) načelo kooperativnosti (*cooperative principle*) prema kojemu govornici ulaze u čin komunikacije i zajednički grade diskurs. U slučaju našega diskursa, njegovi sudionici prepoznaju značenjsku suprotnost između leksičkih jedinica na pojmovnoj razini te se oslanjaju na dihotomizaciju kako bi izgradili daljnje primjere značenjske suprotnosti temeljem prirode samoga diskursa i svog pojmovnog znanja, kojega međusobno dijele kao makro–kontekst.

3.4. Dihotomizacija u svojstvu izgradnje javnog mišljenja

Ono što dolazi do izražaja u našem diskursu je problem procjene vrijednosti na osobnoj razini, budući da se putem novih parova antonima gradi slika javne

osobe. Poopćimo li svojstva naših novih antonima na temelju kojih su dovedeni u odnos suprotnosti, vidjet ćemo da se sama ta svojstva suprotstavljaju prema antonimima *dobro–loše*, i to tako da *labud* i *labuđe jezero* predstavljaju svojstva koja su društveno–kulturno opojmljena kao dobra, dok *kokoš*, *krmačina kaljuža*, itd. predstavljaju svojstva koja su društveno–kulturno opojmljena kao loša. Na ovaj segment značenjske suprotnosti unutar diskursnog konteksta ukazala je i Jeffries (2010). Samim time su figuri bivše Predsjednice pridodana loša svojstva, koja su postala naglašena zahvaljujući njihovoj suprotnosti s dobrim svojstvima labuda utjelovljenog u baletnom ansamblu HNK.

No, što je možda još i važnije za društveni aspekt ovakve izgradnje diskursa, figura bivše Predsjednice je u diskursu izgrađena kao negativna, ali u odnosu ne samo na *labuđe jezero* nego i na idealizirani lik predsjednice koji kao pojam postoji u našem znanju o svijetu. Pogledamo li pojam predsjednice kao kategoriju, a Grabar Kitarović kao članicu te kategorije, tada razumijemo da postoji i shema predsjednice koja obuhvaća sve najvažnije karakteristike kategorije. S obzirom na društveno kulturni značaj figure predsjednice, ta shema je idealizirana i predstavlja svojstva koja su pozitivna. Moguće je da su sudionici našega diskursa izgradili nekonvencionalizirane odnose značenjske suprotnosti kako bi opisali predsjednicu koja je svojim ponašanjem prekršila shemu (idealiziranog) predsjedništva koja je pohranjena u njihovom pojmovnom sustavu. Prema Lakoffu je idealizirani kognitivni model rezultat organizacije našeg cjelokupnog znanja o nekoj pojavnosti, što ide u prilog našoj tvrdnji:

“... we organize our knowledge by means of structures called idealized cognitive models, or ICMs, and that category structures and prototype effects are by-products of that organization.” (Lakoff 1987: 68)

Stoga možemo reći da kao pripadnici istog društveno kulturnog konteksta možda posjedujemo idealizirani kognitivni model predsjednika države, odstupanje od kojega predstavlja svojevrsno oskvrnuće ideala, kakvo je rezultiralo i diskursom koji ovdje analiziramo.

Odstupanje od ideala kod sudionika našega diskursa izaziva uvredu koju iskazuju putem gradbe nekonvencionalizirane značenjske suprotnosti, temeljene na konvencionaliziranome znanju i specifičnom društveno kulturnom poimanju metaforičnih značenja leksema koji ulaze u te odnose suprotnosti.

4. Zaključak

Kao specifični prostori društvenih i kulturnih previranja, društvene mreže služe javnom interesu tako da omogućuju razmjenu često kritičnih stavova o svakodnevnim događajima, i to iz perspektive »običnih« članova društva. Predmetima rasprave na društvenim mrežama se pristupa s velikom dozom kritičnosti, osobito

ako pripadaju sferi javnoga djelovanja. Ovdje analizirani diskurs upravo je takve vrste, a svoj predmet rasprave opisuje uporabom mehanizma dihotomizacije koji se temelji na konvencionaliziranome znanju njegovih sudionika o makro–kontekstu koji čini njihovu svakodnevicu. Isti mehanizam se rabi u gradbi nekonvencionaliziranih parova antonima čija je svrha prikazati javnu osobu kao manjkavu s obzirom na svojstva koja bi trebala posjedovati u skladu s društveno kulturno oblikovanim znanjima. Oslanjajući se na konvencionalizirano pojmovno znanje, sudionici diskursa su u mogućnosti iskoristiti mehanizam dihotomizacije kako bi proizveli sasvim nove parove antonima, kojima snažno naglašavaju pejorativnost konvencionaliziranih metaforičkih značenja leksema *kokoš*, *guska*, *tuka* i *krmača*. Negativnost tih značenja još je naglašenija kada je postavljena u odnos s leksemom *labud*.

Značenje cijeloga diskursa razumljivo je zahvaljujući zajedničkom znanju njegovih sudionika – znanju o jeziku i znanju o svijetu (Žic Fuchs 1991) – koje je proizvod kulturne kognicije (Sharifian 2011) i društvene kognicije (Jackendoff 2007). Osim toga, gradba i razumijevanje diskursa ovise o mehanizmu dihotomizacije koji dovodi do novih, nekonvencionaliziranih i izrazito kontekstno ovisnih parova antonima (Jones et al. 2012). Šire implikacije našega razumijevanja dihotomizacije kao jednoga od mehanizama za izgradnju diskursa ogledaju se u tome da se na ovaj način, naoko podsvjesnom generalizacijom svojstava na antonime *dobro* – *loše*, može izgraditi diskurs gotovo ideološke naravi koja pak proizlazi iz temeljnih društveno–kulturnih pojmova.

Podjela pojmova na dobre i loše putem svakodnevnih i široko pristupačnih javno krojenih diskursa može dovesti do oblikovanja javnoga mišljenja o pojedinim događajima, ili kao u našem slučaju, osoba. Jedna se mišljenja tako predstavljaju kao dobra, a druga kao loša, bez potrebe da se antonimi *dobro* – *loše* uopće spomenu. Kao što smo vidjeli iz ovdje prikazanoga diskursa, odnosi suprotnosti igraju važnu ulogu u opojmljivanju makro i mikro konteksta tijekom stvaranja samoga diskursa. Stoga se čini da značenjski odnosi suprotnosti predstavljaju snažan alat u gradbi pojmavnoga sustava nekoga jezika i kulture. Još je i Aristotel napomenuo u svojoj *Retorici* da se suprotstavljanjem pojmova može osigurati pobjeda nad neopreznim protivnikom.

Uvidi u izgradnju diskursa ovoga tipa mogli bi imati i šire teorijske implikacije. Već uspostavljena teorija konceptualne metafore bi mogla uključiti značenjsku suprotnost kao sastavni dio procesa opojmljivanja, neophodnog za oblikovanje konceptualnih metafora. Budući da su ovdje prikazani leksemi *labud*, *kokoš*, *guska*, *krmača* i *tuka* uporabljani u svojim sekundarnim, metaforičkim značenjima, a koja su izravan proizvod društveno kulturnog konteksta govornika, bilo bi zanimljivo vidjeti na koji način njihova prenesena značenja u ovom hrvatskom kontekstu utječu na konceptualnu metaforu ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, i kako se ona možda razlikuje u drugim jezicima – postoje li značajne sličnosti i razlike u njejoj realizaciji u jezičnoj uporabi? Kao što smo vidjeli, već je iz usporedbe rječničkoga značenja hrvatskog leksema *kokoš* i engleskog *hen* jasno da postoje društveno–kulturne razlike

koje su dovele do njihovog različitog opojmljivanja i različitih metaforičkih značenja. Stoga bi bilo očekivano da se takve razlike pojave i u izgradnji diskursa u kojemu se ti leksemi i njihove kolokacije rabe.

Nadalje, primjeri ovoga tipa bi mogli poslužiti za uporabno utemeljeno razmatranje implikacija teorije konceptualne integracije, za koju bi osobito zanimljivi bili primjeri poput komentara našega 'korisnika 6' koji je iskoristio *meme* u kojemu je jedna balerina prikazana kao kokoš. Možda bi analiza ovakvih primjera unutar izgradnje diskursa bila bogatija ukluči li se u nju teorija konceptualne integracije.

No, ono gdje se pokazuje najveći potencijal za istraživanja ovakvog tipa, i što je bio cilj same analize, je produbljivanje razumijevanja antonimije u širem smislu kao značenjskoga odnosa. Naime, primjeri poput ove studije slučaja ukazuju na to da antonimija nije samo statičan i nepromjenjiv leksički odnos, kakvim se smatra, objašnjava i podučava u većini literature koja se bavi značenjskim odnosima. Ona je nadasve dinamičan pojmovno–značenjski odnos koji ima svoje visoko konvencionalizirane primjere, ali i koji dopušta dinamičnu gradbu novih kontekstno ovisnih primjera razumljivih zahvaljujući zajedničkom znanju o jeziku i znanju o svijetu sudionika diskursa. Daljnja diskursno usmjerena istraživanja mogla bi uvelike dodatno rasvijetliti ovaj značenjski odnos i njegov utjecaj na, ili uključenost u, društveno i kulturno uvjetovan proces opojmljivanja.

Popis literature

- Aristotel (1989). *Retorika* (prev. Marko Višić). Zagreb: Naprijed.
- Cruse, D. Alan (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, D. Alan (2004). 2. izdanje. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Fairclough, Norman (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London and New York: Longman.
- Fairclough, Norman (2003). *Analyzing Discourse: textual analysis for social research*. London and New York: Routledge.
- Fillmore, C. J. (1976). Frame Semantics and the Nature of Language. U: *Origins and Evaluation of Language and Speech* (ur. S. R. Hanod et al.). New York: Annals of the New York Academy of Science 280.
- Fillmore, C. J. (1977). Scenes – and – frames semantics. U: *Linguistic Structure Processing* (ur. Zampolli). Amsterdam: North Holland.
- Gibbs, Raymond (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, Raymond i Gerard Steen (ur.). (1999). *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Grice, Paul (1975). Logic and Conversation. Cole, P. i Morgan, J. (ur.). *Syntax and semantics*. sv. 3. New York: Academic Press.

- Jackendoff, Ray (2007). *Language, consciousness, culture: essays on mental structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jeffries, Lesley (2010). *Opposition in discourse: the construction of social meaning*. London: Continuum.
- Jones, Steven (2002). *Antonymy: A Corpus-based Perspective*. London and New York: Routledge.
- Jones, Steven, M. Lynn Murphy, Carita Paradis, Caroline Willners (2012). *Antonyms in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George i Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Levi-Strauss, Claude. (1963). *Structural Anthropology*. Preveli Jakobson, C. i Schoepfe, B. New York: Basic Books.
- Lyons, John (1977). *Semantics I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milić, Goran (2013). Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. U: *Jezikoslovlje*, 14.1, 197–213.
- Murphy, M. Lynne (2003). *Semantic Relations and the Lexicon. Antonymy, Synonymy and other Paradigms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raffaelli, Ida (2004). Odnos strukturalne semantike prema kognitivnoj. U: *Suvremena lingvistika*, 1/2, 67–92.
- Sharifian, Farzad (2011). *Cultural Conceptualizations and Language: Theoretical framework and applications*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Sperber, Dan i Dierdre Wilson (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Van Dijk, Teun A. (2009). *Society and Discourse. How social contexts control text and talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dijk, Teun A. (2008). *Discourse and Context. A sociocognitive approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Žic Fuchs, Milena (1991). *Znanje o jeziku i znanje o svijetu: Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.

“When a chicken thinks she’s a swan”: discourse construal through dichotomization

The paper presents a social network discourse analysis example that uses pairs of lexemes that carry opposite meanings only in that particular discourse. The analyzed example appeared as a form of negative public opinion of Croatia’s former President, Kolinda Grabar Kitarović, after she climbed on stage after a ballet performance at the Croatian National Theatre in Zagreb, taking a bow with the ensemble. This led to the use of new contextually conditioned pairs of lexemes with opposite meanings. The lexemes *kokoš* and *labud* (ENG *chicken* and *swan*), are used in this discourse as the basis of further communication among its participants. This discourse is characterized by the dichotomization of conceptual knowledge as the mirror image of the context of situation, as well as the context of culture (Žic Fuchs 1991) which spawned the discourse itself. By understanding antonymy in the widest sense (Jones et al. 2012) as a semantic relation that arises from the juxtaposition of concepts with respect to their real or perceived characteristics, we can explain how and why the lexemes *kokoš* and *labud*, along with other lexemes used as antonyms in this discourse, were construed as antonyms even though they are not conventionally seen as such (Jeffries 2010, Jones 2002, Murphy 2003). Through these kinds of pairs of lexemes, discourse participants are able to communicate powerful social messages. Since the discourse in question is highly culturally specific, it is analyzed according to its comprising conceptual domains that represent the background knowledge of its participants (Sharifian 2011), or its macro–context (Van Dijk 2009). This macro–context then enables the construal of a micro–context (Van Dijk 2009) through the dichotomization of concepts, and the juxtaposition of lexemes that do not usually represent semantic opposition (Jones et al. 2012). An example such as this can show us the value of semantic opposition in everyday discourse structuring, but also its relevance for the construal of our conceptual system. The notion that even unconventionalized pairs of lexemes can be construed as semantically opposite if the discourse allows it corroborates the claim that antonymy in the widest sense is a flexible and creative meaning relation that could unveil some of the bounds between language and the mind.

Ključne riječi: antonimija, gradba diskursa, dihotomizacija, konvencionalizacija leksema, kontekst kulture, hrvatski jezik

Keywords: anytonymy, discourse construal, dichotomization, conventionalization of lexemes, context of culture, Croatian